

Niels Bohr og Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab

Af Johannes Pedersen

Niels Bohrs berøring med Videnskabernes Selskab fik sin begyndelse, da han som ung student, 21 år gammel, i november 1906 indleverede en afhandling som besvarelse af selskabets prisopgave, hvorved han erhvervede dettes guldmedaille. Dens emne var en »Undersøgelse af Vædskestraalers Svingninger«, og bedømmerne, C. Christiansen og K. Prytz, fremhævede dens værdi både i eksperimentel og teoretisk henseende. Efter at Bohr i det følgende tiår var blevet magister, doktor, docent og professor, blev han i 1917 indvalgt i Videnskabernes Selskab. De 10 forslagsstillere om dette indvalg (fysikere, kemikere, matematikere og biologer) begrundede deres indstilling ved den række af grundlæggende arbejder inden for atomfysikken, som Bohr havde indledet med sin disputats i 1911, arbejder »som er af aldeles fundamental betydning for den videre udvikling af såvel fysikken som kemien. At professor Niels Bohr behersker matematikken som hjælpevidenskab behøver vel blot at nævnes«. Efter den første verdenskrigs ophør i 1918 begyndte den strålende periode for det institut, der var oprettet for atomfysikken under Bohrs ledelse, og i disse og de følgende år var Videnskabernes Selskab det sted, hvor Bohr regelmæssigt forelagde de nye arbejder, som voksede frem på instituttet. Talrige af disse arbejder fremkom i selskabets publikationer, deriblandt ikke blot arbejder fra Bohrs hånd, men også fra mange af de yngre forskere, som strømmede til fra mange lande og arbejdede under inspiration fra ham. Specielt kan nævnes et af hans egne hovedværker: »On the Quantum Theory of Line-Spectra I-III« 1918-22 (genoptrykt 1927).

Da selskabets hidtidige præsident, den store sprogforsker Vilhelm Thomsen, døde 1927, havde Bohr vundet en sådan stilling i selskabet, at der var et udbredt ønske om at vælge ham til præsident. En henvendelse til ham derom besvarede han imidlertid med, at han var så optaget af sit videnskabelige arbejde, at han ikke kunne påtage sig et sådant hverv. Forskellige kredse af begge klasser henvendte sig til ham i lignende anledning i 1934, men fik samme svar. Først i marts 1939, da han under et ophold i Princeton

telegrafisk blev anmodet om at modtage valg efter S. P. L. Sørensens død, gav han, ligeledes telegrafisk, et positivt svar og blev derefter enstemmigt valgt til præsident. I mellemtiden havde selskabet (i 1931) hædret ham ved, efter indstilling af Carlsbergfondets direktion, at tildele ham hovedbygningen på Gl. Carlsberg som bolig, i overensstemmelse med stifterens bestemmelser i testamentet og i fondets statutter. Her skabte Niels og Margrethe Bohr et smukt og harmonisk hjem, der blev et samlingspunkt ikke blot for familie, venner og elever, men også for vide kredse af betydelige mennesker fra ind- og udland.

Det første møde, Bohr kom til at lede som præsident, blev afholdt den 20. oktober 1939 som indledning til vintersæsonen 1939–40. Den anden verdenskrig var da i fuld udvikling, hvilket naturligvis prægede mødet. Den nye præsident indledte med nogle ord om den store betydning, som hans forgænger S. P. L. Sørensen havde haft for selskabet, og han udtalte håb for sit eget fremtidige virke, men gav også udtryk for den bekymring, man måtte nære for vort lands skæbne og for den videnskabelige virksomhed, som det er selskabets formål at værne om, og ikke mindst for det videnskabelige samarbejde mellem alle folkeslag. Ved mødet den 15. marts 1940 var Kong Christian X til stede, og præsidenten gav i sin velkomsthilsen til selskabets protektor udtryk for ønsket om, at det måtte lykkes under kongens ledelse at føre vort samfund frelst igennem den farefulde tid. Kongen udtalte sin overbevisning om, at selskabets ledelse var i gode hænder og lovede at gøre sit til ikke at forskertse den tillid, der vistest ham.

Med begivenhederne den 9. april begyndte besættelsestidens triste periode. Virkningerne for selskabet viste sig straks ved mødet den 12. april, der måtte afholdes kl. 16, da aftenmøder ikke var tilrådelige. På sæsonens sidste møde, den 10. maj, holdt Bohr selv et foredrag, eller, som det hedder i selskabets sprogbrug, »gav en meddelelse om de ved urankernes sønderdeling udslyngede fragmenter«. Således gik det nogenlunde roligt i selskabet endnu nogen tid, og i 1942 kunne Niels Bohr endda lede to møder af festlig karakter.

Mødet den 30. januar var viet mindet om Vilhelm Thomsen i anledning af 100-årsdagen for hans fødsel den 25. januar. Kongen var til stede, og professor Holger Pedersen holdt foredrag om Vilh. Thomsen. Også ved den lejlighed takkede præsidenten kongen for hvad han havde udrettet for landet. I dagens anledning gav han udtryk for den betydning, Vilh. Thomsens værk havde for vor folkearv.

Den 13. november 1942 var det Videnskabernes Selskabs 200 års stiftelsesdag. Under de forhåndenværende forhold kunne der naturligvis ikke holdes nogen fest af international karakter. Kongen lå dengang alvorligt syg efter sit fald med hesten 19. oktober, men han sendte et lykønskningstelegram, der besvaredes samme aften. En telegrafisk lykønskning indløb også fra Det Kongelige Norske Videnskabernes Selskab i Trondheim, der mindede om, at danskerne Schöning og Suhm i sin tid var medstiftere af det norske selskab. Iøvrigt fejredes mindedagen ved et møde, på hvilket der blev forelagt tre arbejder. Selskabets redaktør, professor Hammerich, forelagde Bd. 1 af selskabets historie fra dets stiftelse 1742, et righoldigt værk udarbejdet af arkivaren, Asger Lomholt. N. E. Nørlund forelagde Bd. 1 af sit store værk om Danmarks kortlægning gennem tiderne. Dette værk var særlig egnet til lejligheden, idet selskabet tidligere på dette område havde ydet en betydelig indsats, som nu gennem Nørlunds arbejde havde fået en fremragende fornyelse. Sluttelig forelagde jeg som formand for Carlsbergfondet mit just udarbejdede skrift om fondet. Der er heri gjort rede for fondets tilblivelse, for dets virksomhed som bryggeriejer, for dets økonomi, for dets vidt forgrenede administration og for dets virksomhed gennem de forskellige afdelinger.

Efter disse forelæggelser tog præsidenten ordet og sagde, at foredragene ved hver for sig at give oplysninger om væsentlige træk af selskabets historie tilsammen dannede et alsidigt billede af dets virksomhed i de 200 år, hvorved vi blev »mindet om vore ærværdige traditioner og om de mange fremragende mænd som gennem tiderne har kastet så megen glans over vort gamle selskab«. I tilslutning dertil udtalte han om selskabets stilling i vort samfund følgende, som bør gengives med hans egne ord:

»Den umiddelbare anledning til selskabets stiftelse var jo, som vi ved, kravet om løsningen af visse bestemte opgaver, der fordrede almen videnskabelig indsigt, og i det første århundrede af dets beståen, hvor der her i landet kun fandtes få organer til støtte for videnskaben og dens anvendelser, havde vort selskab i begge disse henseender en vigtig mission at udføre. Navnlig påtog det sig, ofte efter direkte opfordring fra kongemagten, varetagelsen af forskellige opgaver, blandt hvilke landets kortlægning, således som vi netop har hørt, var den største og heldigst gennemførte. Omkring midten af det forrige århundrede havde dette forhold dog væsentligt ændret sig, idet mange selvstændige danske institutioner, under hvilke de fleste af disse opgaver mere naturligt henhørte, efterhånden var vokset op. Ved

denne udvikling spillede vel ikke selskabet selv, men mange af dets ledende mænd en afgørende rolle. Jeg skal blot minde om, at det var på initiativ af H. C. Ørsted, der i hele 37 år var vort selskabs sekretær, at den polytekniske læreanstalt stiftedes, ligesom allerede tidligere grundlæggeren af landbohøjskolen, P. C. Abildgaard, i sine sidste leveår havde varetaget dette vigtige hverv inden for selskabet.

Betydningen af, at der i vort samfund stadig fandtes et centrum, om ikke så meget for videnskabelige forsknings udførelse, så dog for deres almindelige værdsættelse, kan imidlertid næppe overvurderes. Det mest slående vidnesbyrd herom er J. C. Jacobsens så smukt formulerede henvendelse til selskabet om Carlsbergfondets oprettelse, som fondets formand lige har fremdraget. Netop i denne forbindelse tænker vi også på, hvor meget det dengang betød, at videnskabelig virksomhed i dens mangeartede afskyninger på så harmonisk måde var knyttet sammen inden for vort selskab. At repræsentanter for vidt forskellige grene af videnskaben samles til vore møder og deltager i alle forhandlinger, giver vort selskab dets særlige præg. Den enestående lejlighed, som humanister og naturvidenskabsmænd derved får til at meddele hverandre, hvad de hver for sig betragter som væsentligt inden for deres forskning, udelukker en ensidighed, der ofte følger med større forhold, hvor en skarpere adskillelse af praktiske grunde har været nødvendig. Om end ikke alle kundskabs- og forskningsområder, der fortjener navn af videnskab, er repræsenteret inden for selskabet, har de forbindelser, der her knyttes, sikkert haft og har stadig en overordentlig betydning for den harmoniske udvikling af de videnskabelige bestræbelser i vort land, ja for hele kulturlivet herhjemme.

Som forholdene udviklede sig, er vort selskab tillige blevet et stedse vigtigere bindeled ved det internationale videnskabelige samarbejde. På dette område kan Danmark med rette være stolt af den af hele samfundet delte forståelse for den vigtige opgave, det her drejede sig om. Især står oprettelsen af Rask-Ørsted Fondet – ved hvilken der fra dansk side gjordes så betydningsfuld en indsats på et tidspunkt, hvor mellemfolkelige videnskabelige bestræbelser var særlig vanskelige og særlig påkrævede – som udtryk for et lykkeligt samarbejde mellem ledende personligheder fra det politiske liv og fra videnskabsmændenes kreds, der i væsentlig grad fik sine impulser netop fra forhandlingerne inden for vort selskab. Ikke alene har dette fond muliggjort en deltagelse her fra landet i det internationale videnskabelige arbejde i et omfang, der ellers næppe havde været tænkeligt, men tillige har fondets

virksomhed dannet mønster for institutioner, skabt i større lande med tilsvarende rigere midler«. Præsidenten omtalte derpå nærmere de store fremskridt, som videnskaben havde bragt gennem samarbejde i forskningen af naturen omkring os og af de menneskelige kulturer, hvorved der var vundet en dybere indsigt i vort eget væsen og vor stilling i tilværelsen. »Vor hjemlige kulturs egenart er præget af den måde, hvorpå de kulturelle rørelser, der stadig kommer fra de større samfund, hos os modtages og omdannes. Dens fortsatte beståen beror på dens livsvilje, således som det gælder både de enkelte levende væsener og samfundene, og vi har vist alle netop i en tid som denne en levende følelse af, hvor stærk en sådan vilje kan være«. Om vort selskabs fremtid ved vi kun det ene, »at vore ønskers opfyldelse er uadskilleligt forbundet med en lykkelig skæbne for vort hele samfund, ja, kan ej heller løses fra opretholdelsen af alle folkeslags samarbejde på videnskabens fremgang. Det er til disse håb, vi idag sætter vor lid«.

Præsidentens klare karakteristik af selskabets virke og dets betydning vandt genklang hos de talrigt fremmødte medlemmer, og aftenen forløb i en stilfærdig, på en vis måde festlig stemning.

Hele det følgende forår i 1943 ledede Bohr på sædvanlig måde selskabets møder. På mødet den 19. marts fremdrog han mindet om Harald Høffding, på hvis 100 års fødselsdag den 11. marts en krans var nedlagt på hans grav. Bohr forelagde en artikel »Psykologi og autobiografi«, som Høffding havde skrevet i sit sidste år til et amerikansk værk. Dette blev nu oplæst, og blev derpå trykt i selskabets »Filosofiske Meddelelser«. Sæsonen afsluttedes med mødet den 14. maj 1943.

Imidlertid skærpedes forholdet mellem befolkningen og besættelsesmagten, og i løbet af sommeren måtte Niels Bohr følge advarende røster og forlade landet med sin familie.

Det første møde i den nye sæson, den 22. oktober 1943, lededes af den ældste klasseformand, formanden for den naturvidenskabelige klasse Johs. Hjelmslev. Han indledede mødet med følgende udtalelse: »Det første ord, der i aften skal siges fra denne plads, skal give udtryk for den dybe smerte, vi alle føler ved at skulle samles til møde uden vor præsident. Vi har ikke fra præsidenten nogen direkte meddelelse til selskabet. Men vi tør have det håb, at han er i god behold. Og vi forener os alle i ønsket om, at han inden længe atter kan vende tilbage til det sæde, som han ved sin enestående indsats og position i den internationale videnskab er selvskreven til at indtage i Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Indtil da må vi på bedste måde,

følgende traditioner og sædvane, stræbe at føre vort selskabs virksomhed videre. Og dette skal efter vore vedtægter ske på den måde, at præsidentens hverv varetages af klasseformændene, hvilket vi agter at lade foregå således, at vi i nært samarbejde varetager de løbende forretninger og iøvrigt følger de traditionelle regler under præsidentens forfald«. På denne måde blev selskabets virksomhed opretholdt så normalt som muligt.

I foråret 1944 opstod et nyt problem. Ifølge selskabets vedtægter vælges præsidenten for et tidsrum af 5 år, hvilket betød, at Bohrs mandat var til ende i april 1944. Som formand for den historisk-filosofiske klasse skulle jeg lede mødet den 31. marts, og jeg fremsatte da på klasseformændenes vegne en erklæring af følgende indhold: Da præsidenten var bortrejst sidste efterår, blev situationen indgående drøftet, dels mellem de to klasseformænd, dels mellem disse og selskabets sekretær (professor Martin Knudsen). Der var ved disse drøftelser fuld enighed om, at selskabets ledelse burde fortsættes på en sådan måde, at følgerne af den ændrede situation blev så lidet mærkbare som muligt, og at vi indtil videre kun havde at følge forskriften i vedtægternes paragraf 10, hvori det hedder: »I præsidentens forfald overtages hans hverv af en af klasseformændene«. Det problem som nu er opstået ved udløbet af den periode, for hvilken professor Bohr er valgt som præsident, har været indgående overvejet og drøftet af de samme personer, og vi er fuldt enige om at der, sålænge præsidentens ophold i udlandet fortsættes, ikke bør foretages noget skridt, som kunne ændre selskabets forhold til dets fraværende præsident. Vi mener, at det retteste udtryk herfor vil være, at selskabet indtil videre udsætter præsidentvalget. Det står os klart, at der heri er en afvigelse fra den i vedtægterne angivne regel, men vi mener, at den er fuldt retfærdiggjort ved de herskende ekstraordinære forhold, som rækker langt udover, hvad der kunne ventes forudset ved affattelsen af vedtægterne.

En kort diskussion fulgte, og der rejstes herunder nogen formel betænkelighed ved den anvendte fortolkning af vedtægterne. På det følgende møde, den 14. april 1944, blev klasseformændenes forslag dog enstemmigt vedtaget. Vi fortsatte derpå som hidtil, dog således at Hjelmslev havde ledelsen resten af året 1944, medens jeg overtog ledelsen i foråret 1945. Jeg ledede således sæsonens sidste møde, der ligesom krigstidens andre møder holdtes om eftermiddagen. Det var den 4. maj, og næppe var mødet afsluttet, før sirenerne, der plejede at varsle flyvertogter, lød. Men ingen ænsede dem, folk færdedes roligt på gaderne. Der var en almindelig fornemmelse af opløsning i

besættelsehæren, og bekræftelsen deraf kom kort efter i aftenens radio ved budskabet om krigshandlingens ophør.

I slutningen af august var professor Bohr hjemme igen. Selskabet sendte ham en blomsterdekoration, og klasseformændene sammen med sekretæren aflagde et besøg i hans bolig på Carlsberg for at byde ham velkommen og afgive beretning om, hvorledes selskabets virksomhed var bleven fortsat under hans fraværelse. Herunder hørte meddelelsen om udsættelsen af præsidentvalget i foråret 1944 og begrundelsen derfor. Niels Bohr stod altså stadig som præsident, og den midlertidige ordning var ophørt ved hans hjemkomst. Der forestod da nu en genoptagelse af præsidentvalget, og de fremmødte repræsentanter for selskabet anmodede Niels Bohr om at måtte stille forslag om genvalg. Bohr udbad sig en uges betænkningstid, og meddelte derefter, at han under normale forhold ved udløbet af sin valgperiode ville have foreslået valg af et medlem af den historisk-filosofiske klasse. Han forstod, at man af hensyn til de herskende forhold havde udsat valget og var, som sagen lå ved hans hjemkomst, villig til at lade sig genvælge for indeværende periode, hvis selskabet ville betro ham dette hverv.

På et ekstraordinært møde den 21. september 1945 refererede Hjelmlev som mødets leder, hvad der således var sket, og Niels Bohr blev enstemmigt genvalgt som præsident efter forslag af klasseformændene og sekretæren.

Det første møde som holdtes derefter, var et festligt møde den 5. oktober i anledning af præsidentens 60 års fødselsdag den 7. oktober. Medlemmerne var samlet, da præsidenten ankom med sin frue, og Hjelmlev, der endnu engang var mødets leder, modtog ham med velkomstord, der tolkede selskabets glæde over atter at have sin præsident hos sig. Han meddelte, at kongen havde beklaget, at han ikke kunne deltage, og oplæste derpå en adresse, underskrevet af samtlige medlemmer. Adressen gav udtryk for beundring for de ideer og opdagelser, ved hvilke Niels Bohr var trængt ind i naturens dybeste hemmeligheder og havde skabt ukendte muligheder for udforskningen af de mest fundamentale grundlove for menneskelig tænkning. Derved blev han også vejleder og rådgiver ved de arbejder, »der i de seneste tider har udløst energikilder af en så gigantisk vælde, at menneskene derved må gribes af angst og må samle sig om det håb, som De selv nylig gav udtryk for: at de rette veje må findes til, at videnskaben, der gennem tiderne har stået som et af de stærkeste vidnesbyrd om de fremskridt, der kan nås ved fælles menneskelige bestræbelser, netop ved den seneste belæring om sammenholdets nødvendighed vil bidrage afgørende til et harmo-

nisk samliv mellem folkeslagene. Vi slutter os til dette håb i tillid til, at netop De vil få lykke til at øve en afgørende indsats for dette formål«.

Efter oplæsning af adressen, hvis hovedpunkter her er refereret, udtalte jeg som formand for Carlsbergfondets direktion følgende: »Som et varigt udtryk for den højagtelse og taknemmelighed, der fra dansk videnskabs side skyldes professor Niels Bohr for hans enestående indsats i den videnskabelige forskning, har Carlsbergfondets direktion besluttet at stille en sum af 100.000 kr. til rådighed for oprettelsen af et legat, der skal bære professor Bohrs navn, og som skal tjene til støtte for forskningen inden for et område, som han selv vil bestemme. Legatet tænkes administreret af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab efter en fundats, som udarbejdes efter professor Bohrs ønske, dog således at han selv forudsættes at ville disponere over legatet efter dets formål, sålænge han lever.

Carlsbergfondets direktion har endvidere besluttet at stille det nødvendige beløb til rådighed til fremstilling af et maleri af professor Niels Bohr, for at dette kan blive ophængt i selskabets lokaler«.

Niels Bohr takkede for de fremsatte ord og tilsagn og holdt derpå et foredrag »Oversigt over de tidligere atomundersøgelser«, og aftenen sluttede med en souper. I anledning af fødselsdagen udsendtes til ære for præsidenten et særligt bind af Matematisk-fysiske Meddelelser, hvoraf et smukt indbundet eksemplar sendtes til kongen.

Til Niels Bohrs legatets oprettelse bidrog foruden Carlsbergfondet en række danske virksomheder, og den samlede legatsum blev på 400.000 kr. En komité udarbejdede i samråd med Niels Bohr en fundats, der fulgte de i Carlsbergfondets udtalelse angivne regler, og i mødet 30. november 1945 gav selskabet sin godkendelse af fundatsen og påtog sig legatets administration. Dette legat blev straks taget i anvendelse. Derimod blev fremstillingen af et maleri først virkeliggjort i 1958 af den norske maler Henrik Sørensen, en gammel ven af Niels Bohr, som i den anledning tilbragte nogen tid i København.

Den 20. april 1947 døde Kong Christian X. Kongen, selskabets protektor, havde altid vist selskabet stor interesse og havde ofte deltaget i dets møder, også under besættelsen. Efter besættelsens ophør den 5. maj 1945 havde selskabet sendt kongen en blomsterdekoration, og på kongens 75 års fødselsdag 26. september 1945 sendte selskabet Hans Majestæt en adresse. I mødet den 25. april 1947 gav præsidenten en kort skildring af Christian den Xdes virke og hans forhold til selskabet og bebudede et særligt møde til

minde om ham. Dette møde fandt sted den 17. oktober samme år. I dette møde deltog for første gang Kong Frederik IX. Præsidenten takkede kongen fordi han havde villet vise selskabet den ære og støtte at være dets protektor og derved havde fulgt en tradition fra selskabets stiftelse under Christian VI; særligt omtalte præsidenten den store interesse, som Christian X havde vist selskabet, og den sorg, hans bortgang havde voldt.

Kongen takkede præsidenten for de ord, han havde henvendt til ham og udtalte, at han med glæde havde overtaget protektoratet for selskabet. Kongen meddelte endvidere, at han samme dag havde tildelt selskabets præsident Elefantordenen. Det var hensigten dermed ikke blot at udmærke Niels Bohr personlig, men tillige at hædre dansk videnskab, for hvilken Niels Bohr var så ypperlig en repræsentant. Kongen anmodede medlemmerne om at rejse sig og hylde Niels Bohr, der havde kastet glans over Danmarks navn.

Efter at præsidenten havde takket kongen og udtalt håbet om, at det skulle lykkes selskabet at videreføre dets minderige traditioner til fremme for videnskaben og til gavn for vort land, gav han ordet til professor Knud Fabricius, som derpå holdt et foredrag: »Træk af Christian den Tiendes Kongegeving«. Præsidenten afsluttede med en henvendelse til kongen, hvorunder han udtalte, at videnskabsmandens kald ligger statens styrelse fjernt, men videnskabens trivsel er af væsentlig betydning for samfundets liv, og civilisationens fortsatte beståen vil kræve et samarbejde mellem alle folkeslagene i gensidig tillid. »På denne baggrund og i denne ånd skal vi efter beskeden evne bestræbe os for, at Deres Majestæt må finde glæde og tilfredsstillelse af den traditionsrige forbindelse mellem monarken og Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab«.

En mindededag som måtte berøre Videnskabernes Selskab var Carlsbergbryggeriernes 100-års jubilæum 10. november 1947. Det fejredes med en stor fest på Carlsberg, ved hvilken kongen og talrige repræsentanter for regering og erhvervsliv var til stede. Præsidenten affattede til denne lejlighed en adresse, som hyldede J. C. Jacobsen for hans indsats i industrien ved at anvende videnskabens metoder og for den afgørende betydning han fik for åndslivet ved stiftelsen af Carlsbergfondet, som han knyttede nær til Videnskabernes Selskab.

Under genopbygningen efter krigen var der overalt i landene en stærk følelse af den betydning, det ville have for fornyelsen at gøre det videnskabelige arbejde mere intensivt, og at dette måtte ske gennem samarbejde mellem folkene. Atomfysikkens rivende udvikling og dens muligheder på godt

og ondt havde sikkert bidraget til denne erkendelse. Allerede i juni 1945, før Niels Bohrs hjemkomst, fik selskabet besøg af den fremragende engelske fysiolog A. V. Hill, der som repræsentant for Royal Society i London skulle genoprette kontakten mellem selskaberne. Der drøftedes problemer om samarbejdet, udveksling af publikationer udgivne under krigen, indkøb af instrumenter o. a., og professor Hill meddelte at Royal Society af Sir Horace Darwins fond ville overlade selskabet 750£ til indkøb af instrumenter i England. Efter præsidentens hjemkomst blev på hans forslag to medlemmer sendt til England for at forberede sagen. I juli 1946 deltog præsidenten sammen med tre andre medlemmer i Royal Society's festligheder i anledning af 300-året for Newtons fødsel.

Det internationale samarbejde var for Niels Bohr ikke blot en praktisk ordning til videnskabens fremme, men også et etisk krav, som skulle tjene til at forene folkene og standse de stadige ødelæggende krige. Hans stilling i atomfysikken gjorde spørgsmålet brændende for ham, og han virkede utrætteligt for denne sag til det sidste. Dette kom også til at præge hans virke i selskabet.

Da UNESCO blev oprettet og en nationalkommission nedsat for denne i Danmark, overtog Niels Bohr på selskabets vegne hvervet som rådgiver for den. Ofte repræsenterede han selskabet på internationale møder, han foretog efter indbydelse en mængde rejser for at holde foredrag eller modtage udmærkelser, hyppigst til Amerika, men han besøgte også Sovjetunionen, og fra oktober 1949 til maj 1950 var han på rejse. Hele hans hjemlige arbejde var for så vidt internationalt, som han stadig var omgivet i sit institut af studerende fra mange forskellige lande. I hans foredrag blev vi gjort bekendt med deres medvirken ved hans arbejde, og mange af dem publicerede resultatet af deres studier i selskabets publikationer.

Den voksende interesse for videnskaben, som bredte sig herhjemme, fandt tilslutning i regeringen, idet den daværende undervisningsminister, professor Flemming Hvidberg, tog et vigtigt initiativ i 1946 gennem nedsættelsen af en kommission til undersøgelse af kårene inden for videnskaben. Efter at kommissionen først havde beskæftiget sig med de højere læreanstalter og bibliotekerne, rejste sig spørgsmålet om en ny støtte fra staten til den videnskabelige forskning. I denne situation greb Niels Bohr ind ved en tale i radioen den 18. januar 1951, hvori han omtalte videnskabens betydning for folkenes levevilkår og deres kultur, og hvori han mindede om de store traditioner videnskaben har her i landet. På dette grundlag måtte det anses for

nødvendigt, at vi her som i andre lande uden nølen stillede forøgede midler til rådighed for forskningen til uddybelse af vor viden om naturen og menneskelivet og til udnyttelsen af videnskabens resultater til samfundets tarv.

På et møde i selskabet den påfølgende aften, den 19. januar, foreslog præsidenten at selskabet skulle tage et initiativ i denne sag ved en henvendelse til regeringen. Under diskussionen herom udtalte jeg, at Carlsbergfondets indtægter stadig forøgedes ved udbyttet fra bryggeriet og gennem stigningen af formuen ved den årlige henlæggelse af en del af indtægterne, men at pengenes synkende værdi hindrede fondet i fremtidig at kunne tilfredsstille alle krav som tidligere, og at det derfor var ønskeligt, at staten i højere grad bidrog til forskningen. Det vedtoges enstemmigt, at en henvendelse derom til regeringen skulle foretages af præsidenten og sekretæren (professor Jakob Nielsen). En skrivelse, dateret 25. januar 1951 blev i overensstemmelse dermed overrakt minister Hvidberg. Skrivelsen holdt sig nær til Niels Bohrs radiotale, hvortil der henvistes, og til udtalelser som var faldet på ovennævnte møde. Den blev oplæst i selskabets næste møde den 2. februar og er trykt i dets »oversigts« referat af mødet.

Sammen med præsidenten og sekretæren havde jeg lejlighed til at føre flere samtaler med minister Hvidberg, som overgav sagen til Videnskabskommissionen, gennem hvilken reglerne udformedes for »Statens almindelige Videnskabsfond«, hvis tilblivelse blev et af kommissionens vigtigste resultater. Selskabet kunne naturligvis kun udtale sig på »grundvidenskaberne« vegne, som det repræsenterede, hvilket også var fremhævet i dets skrivelse, hvori der henvistes til andre instanser for de »anvendte videnskaber«, som iøvrigt var repræsenteret i kommissionen. Men det kan næppe betvivles, at Bohrs indsats, der støttedes af selskabet, havde sin betydning for det lykkelige forløb af denne sag.

Selskabets vedtægter var siden dets stiftelse flere gange blevet ændret i enkeltheder uden væsentlig ændring af dets karakter. I Bohrs præsidenttid indførtes 1947 nogle ændringer angående medlemstallet og valgmåden. Det normale antal blev for den historisk-filosofiske klasse 36 (efter 1938: 30), for den naturvidenskabelig-matematiske 48 (i stedet for 40). I maj 1954 nedsattes et udvalg på 12 medlemmer til påny at overveje antallet af indenlandske medlemmer. I oktober 1954 vedtoges en ændring, der satte normal-tallene i klasserne til 40 og 60 og bragte en ny ændring i valgmåden. En mindre ændring i valgmåden indførtes 1956. I november 1960 fornyedes vedtægtsudvalget ved nye medlemmer, og i det følgende år holdtes der en

lang række møder, i hvilke alle bestemmelser i vedtægterne og forretningsordenen blev grundigt drøftet. Normaltallet for medlemmer blev nu henholdsvis 40 og 80. Den 26. januar 1962 blev vedtægterne, og 11. maj s. å. forretningsordenen i deres fornyede skikkelse vedtaget og derpå trykt.

Under det mangeårige møjsommelige arbejde med de for selskabet gældende regler var præsidenten en interesseret og omhyggelig leder. Også tanker om nye opgaver for selskabet tog han op til overvejelse, og han anmodede medlemmerne om at fremsætte forslag, hvis de havde sådanne i tanke. Et forslag i foråret 1949 om at støtte symposier henviste han til nærmere overvejelse i efteråret, men det blev ikke taget op på grund af hans rejse til England og Amerika. Dog vedblev han at beskæftige sig med sådanne spørgsmål, men han fandt ikke nogen plan, som kunne tilfredsstille ham. Hovedsagen for ham var det, som står i vedtægternes første paragraf og som også i lignende selskaber er det væsentlige formål: at medlemmerne forelægger hinanden deres videnskabelige arbejder, publicerer dem og oprettholder internationalt samarbejde.

Selv vedblev Niels Bohr jævnligt at holde foredrag. Disse var altid meget nøje gennemarbejdede, selv de medlemmer hvis fag lå fjernt fra hans kunne fornemme foreningen af vision og logisk tænkning, den skabende videnskabs kendemærke, som virkede inspirerende.

Den 8. april 1949 genvalgtes Bohr enstemmigt som præsident. Da den femårige periode igen var ved at udløbe i april 1954, modtog selskabet et brev fra præsidenten, der var bortrejst. Han skrev heri, at den opfattelse undertiden var kommet til orde, at der ved valg af præsident efter hver fem års periode burde skiftes mellem medlemmer af de to klasser. Ved udløbet af hver af de to foregående fem års perioder havde han derfor henstillet, at der valgtes et medlem af den historisk-filosofiske klasse. Ved begge lejligheder henvistes der fra selskabets side til, at der forelå særlige omstændigheder, som gjorde det uønskeligt at skifte præsident, og han fandt det da rigtigst at modtage genvalg. Da sådanne omstændigheder ikke nu kunne ses at foreligge, henstillede han »at spørgsmålet om en skiften mellem selskabets klasser påny gøres til genstand for overvejelse i forbindelse med de forestående forhandlinger om valg af præsident«.

På mødet den 9. april, der lededes af den naturvidenskabelig-matematiske klasses formand, Øjvind Winge, foreslog jeg genvalg af Niels Bohr, hvorpå hans brev blev læst op. Der blev nu henvist til, at Bohr havde ønsket at stille selskabet frit, og at intet tydede på, at han var uvillig til at modtage genvalg,

hvis selskabet ikke ønskede at ændre sin praksis. Og det var af stor betydning at have en præsident med Niels Bohrs autoritet. Selskabet valgte da enstemmigt Niels Bohr, idet det samtidig vedtog, at det ikke ønskede at ændre sin praksis ved præsidentvalg. Dette bøjede Bohr sig for.

Den 7. oktober 1955 fyldte Niels Bohr 70 år. I den anledning holdtes et festligt møde den 14. oktober, ved hvilket Hans Majestæt Kongen var til stede. Præsidenten takkede kongen for hans deltagelse og for hans støtte af selskabet. Kongen meddelte, at han havde tildelt præsidenten Storkorset af Dannebrog med bryststjernen i diamanter, og på kongens opfordring hylkede selskabet præsidenten ved at rejse sig. De to klasseformænd fremførte klassernes lykønskning, og sekretæren oplæste fortalen til et af selskabet udgivet festskrift med bidrag fra 15 danske og udenlandske medlemmer. Et smukt indbundet eksemplar overrakte præsidenten, der takkede og derpå holdt et foredrag om »Atomerne og den menneskelige Erkendelse«, som siden tryktes i årets »oversigt«. Efter at kongen havde taget afsked, efterfulgtes mødet, hvori fru Margrethe Bohr deltog, med en souper, hvorunder L. L. Hammerich og den norske fhv. rigsantikvar Harry Fett talte for præsidenten.

I mødet den 3. april 1959 valgtes Niels Bohr for sidste gang til selskabets præsident for en periode af fem år, men denne periode fik en brat afbrydelse ved hans uventede død den 18. november 1962. Niels Bohrs død måtte af selskabet føles som et uerstatteligt tab. Hans enestående autoritet gav selskabet styrke, han tog sig som den naturlige leder af alle dets anliggender, han virkede inspirerende ikke blot ved sine foredrag, men også ved den levende interesse han viste for tanker og synspunkter, der fremførtes af medlemmerne som bidrag til den fælles stræben efter at udvide vor erkendelse. Han har i selskabet efterladt sig et uforglemmeligt minde.

Selskabet modtog talrige kondolencetelegrammer fra beslægtede institutioner i mange lande i og uden for Europa. Den 14. december afholdt selskabet et møde til hans minde, hvori Deres Majestæter Kongen og Dronningen deltog tillige med fru Margrethe Bohr og de fire sønner med deres hustruer. Der blev her holdt foredrag dels om Bohrs indsats i den fysiske videnskab, dels om hans betydning for filosofien og endelig om hans forhold til selskabet. Senere på aftenen var der en friere sammenkomst, ved hvilken personlige minder blev fremdraget. En rig epoke i selskabets historie var afsluttet.